

Fillová, Ľubica; Mácelová, Marta; Šimkovic, Michal

Opevnenie mestského hradu v Banskej Bystrici v 15. a na začiatku 16. storočia

Archaeologia historica. 2002, vol. 27, iss. [1], pp. 355-370

ISBN 80-7275-031-3

ISSN 0231-5823

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140473>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Opevnenie mestského hradu v Banskej Bystrici v 15. a na začiatku 16. storočia

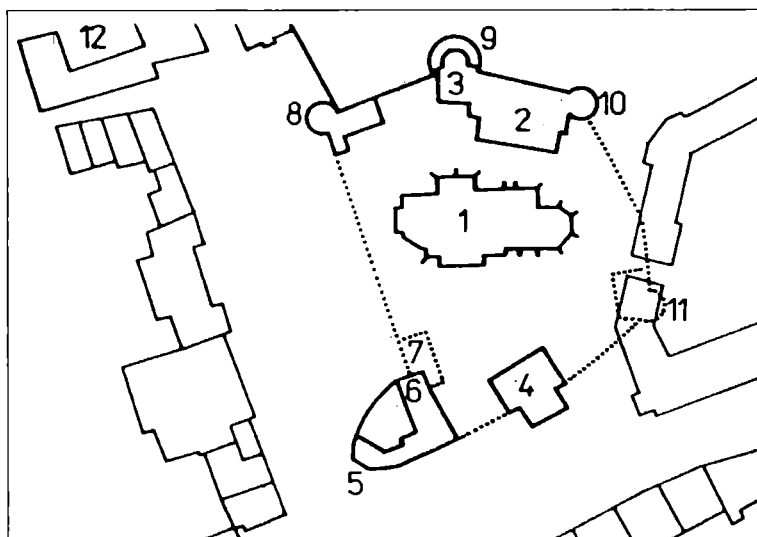
LUBICA FILLOVÁ – MARTA MÁCELOVÁ – MICHAL ŠIMKOVIC

1. Stručná charakteristika hradu

Mestský hrad v Banskej Bystrici je situovaný v intraviláne mesta, na severnom okraji dnešnej Mestskej pamiatkovej rezervácie. Hrad sa rozkladá na terasovom výbežku plochého návršia. Na západnom a južnom svahu návršia spadajúcom k toku Hrona je umiestnené stredoveké jadro mesta. Vo vzťahu k mestskej zástavbe je začlenený do severovýchodného úseku mestského opevnenia, mestské hradby sa napájali na severozápadné a juhovýchodné nárožie opevnenia hradu tak, že celý severný úsek hradného opevnenia bol súčasťou opevnenia mesta.

Dispozícia hradu je jednodielna, fortifikácia vymedzuje polygonálny areál nepravidelného tvaru okolo farského kostola Nanebovzatia Panny Márie (obr. 1). Opevnenie tvorí jedna línia hradobného múru s baštami, pôvodne na vonkajšej strane lemovaná priekopou.

Vnútornú zástavbu areálu v súčasnosti tvoria dve sakrálne a dve profánne stavby. V strede opevnenia stojí samostatne farský kostol Nanebovzatia Panny Márie, ktorého najstaršia časť je datovaná do 13. stor. (Mencl 1937, 341–343; Vallašek 1985, 244). Ostatné objekty tvoria vnútornú obvodovú zástavbu hradobného múru na severnej strane. V severozápadnom nároží je situovaný farský objekt, v zlome severnej hradby neskorogotický palác – tzv. Matejov dom a vedľa neho pri východnom úseku severnej hradby neskorogotický kostol Sv. Kríža (Kodoňová–Vallašek 1985). Ďalšia vnútorná zástavba hradného areálu bola zistená sondážnym archeologickým výskumom počas rekonštrukcie inžinierskych sietí v rokoch

Obr. 1. Mestský hrad v Banskej Bystrici. 1 – farský kostol Nanebovzatia Panny Márie; 2 – kostol Sv. Kríža; 3 – Matejov dom; 4 – Praetorium postavené po r. 1501; 5 – barbakan; 6 – veža so vstupnými objektami; 7 – strážny domček; 8 – Farská bašta; 9 – Banická bašta; 10 – Pisárska bašta; 11 – Mühlsteinoва bašta asanovaná r. 1947; 12 – farský dvor mimo hradného areálu. Kresba: L. Fillová.

1996–97, ale pre predčasne ukončený archeologický výskum zo strany investora niektoré stavby neboli identifikované (Mácelová 1999, 111).

2. Charakteristika výskumov

Tento článok je výsledkom vyhodnotenia do súčasnosti realizovaných výskumov hradného opevnenia. Jeho predmetom je vývoj juhozápadného úseku opevnenia mestského hradu s komplexom vstupných objektov, zároveň sumarizuje poznatky o neznámych objektoch zistených archeologickým výskumom.

Medzi farským kostolom a murovanou renesančnou radnicou, postavenou po roku 1501 bol zistený a čiastočne vykopaný v roku 1996 objekt s gotickou najstaršou kachľovou pecou. Predpokladáme, že sa jedná o najstaršiu radnicu, ktorá bola drevenou stavbou, nakoľko murovaná základy sa v archeologickej sonde IX/96 nezistili (Mácelová 1997, 186–188). Datovaná je nálezy mincí Ladislava V. (1453–1457) a Mateja Korvína (1458–1490) do 2. polovice 15. stor. (Bovan 1998, 38). Objekt zhorel pri požiari v r. 1500. Južne od presbytéria farského kostola bola sondou čiastočne zachytená deštrukcia murovaného objektu, pravdepodobne karnera sv. Michala (Mácelová 2000, 253). Západne od karnera sa zistili 140 cm široké základy ďalšej neznámej stavby štvoruholníkového pôdorysu (Mácelová 1999, 111, obr. 81:1). Všetky uvedené objekty investor neumožnil v roku 1997 komplexne doskúmať z časových dôvodov, súvisiacich s urýchleným ukončením rekonštrukcie inžinierskych sietí a povrchových úprav areálu.

V severozápadnom nároží hradného areálu bola situovaná fara (Ratkoš 1964, 116). Viacpriestorová drevená budova bola postavená pravdepodobne už v 14. stor., ale počas archeologického výskumu (sonda IV/96) sa preskúmala len južná časť interiéru s maltovou dlážkou a deštrukciou kachľovej pece z polovice 15. stor. (Mácelová 1998). Fara zhorela pri požiari 10. apríla 1500. V interiéri fary sa zistili dva druhy podláh: staršia, vyhotovená z keramických dlaždíc a mladšia maltová, pravdepodobne súvisiaca s prestavbami interiéru a opravou kachľovej pece, pri ktorej sa zrejme robila výmena poškodených kachlíc.

Výskumom (sonda III/96) sa overila aj zaniknutá časť tzv. strážneho domčeka, pristavaného k severovýchodnému nárožiu hradnej veže, z ktorého sa zachovala časť obvodových murív pod úrovňou terénu a suterén z východnej strany veže (Fillová 1996, 18–26; Mácelová 1997, 183–185). Základy strážneho domu, postaveného staviteľom Boženikom v roku 1587 (Filip 1936, 11) boli široké 0,95–1,0 m. Severný obvodový múr sa kolmo pripájal k vnútornej strane západného hradobného múra vo vzdialenosti 6,7 m od veže (obr. 2). Základové murivo z lomového kameňa bolo spájané hrubozrnnou maltou bledookrovej farby. V tejto sonde sa v hĺ. 1,5–1,7 m zistili 4 kolové jamy a spálené koly z drevenej palisády. Mali paralelný priebeh ako hradné múry, od ktorých boli vzdialené 2,2 m východným smerom. Pokračovanie palisády severným smerom sa overilo v nasledujúcej výskumnej sezóne roku 1997, kedy sa vytýčila sonda 1/97 o rozmeroch 7,2×9,5 m, ktorá sa na severnej strane napájala na sondu III/96. Tu sa zistilo celkom 12 kolových jám rôzneho priemeru (9–27 cm), ktoré sa severným smerom približovali k hradnému múru (obr. 3, 4). Väčšie kolové jamy zistené v hĺ. 1,7–2,7 m boli obložené kameňmi. Pri nich sa nachádzali železné hroty striel z kuší, keramika a mince Žigmunda I. (1387–1437), Ladislava V. (1453–1457) a Mateja Korvína (1458–1490). V západnej časti sondy 1/97 sa zistili dvojice kolových jám menších rozmerov, z ktorých dva boli do terénu zasadené šikmo. Boli rozostavené 0,5 m od seba v šírke 2,5 m. Predpokladáme, že mohli vymedzovať vstupný priestor do areálu hradu.

Najstarší doklad o opevnení „fortalicium“ Bystrice pochádza z roku 1442 (Avenarius 1975, s. 5). V listine z r. 1459 sa spomína vdova po kapitánovi banskobystrického zámku (Hawptmann unser Kyrchen oder Peseczunk) (Matulay 1980, reg. 237). V tomto období ohradu okolo cirkevných i svetských stavieb tvorila drevená palisáda. Palisádové opevnenie bolo funkčné ešte v roku 1465, ako sa o tom zmieňuje testament banskobystrického ťažiara Mikuláša Junga, ktorý uvažoval o poskytnutí značnej finančnej čiastky na vybudovanie murovaného opevnenia mestského hradu (Skladaný 1976, 190 a pozn. 72).

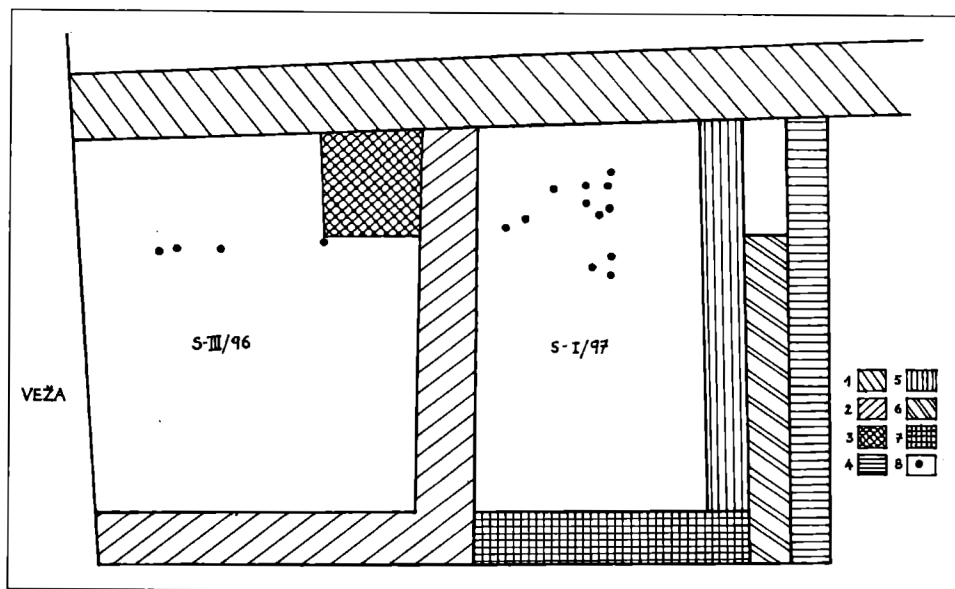
Obr. 2. Mestský hrad, základy strážneho domčeka sekundárne pripojené k vnútornej strane hradbového múra. Foto: M. Mácelová.

Murovaná hradba je datovaná až po roku 1465, pravdepodobne sa s jej výstavbou začalo až v 70.–80. rokoch 15. stor.

Archeologickým výskumom v roku 1996 (sonda III/96) bol overený priebeh hradobného múra, spájajúceho vežu vstupného komplexu s Farskou baštou. Hradobný múr široký 1,45 m bol vybudovaný z lomového kameňa, prevažne vápenca z miestneho zdroja – úpätia vrchu Urpín. Kameň bol spájaný silne vápennou štrkovitou bledookrovou maltou. Základy hradby boli previazané so základmi veže, základová spára bola v hl. 1,6 m od okoliitého trávnatého terénu (Fillová 1996, 9). Základy boli preskúmané až do hĺbky 3,4 m a kvôli vyrážajúcej spodnej vode a nariadeniu ukončenia výskumu zo strany investora neboli obnažené. Vo vzdialenosti 16,3 m severne od veže sa zistili 3,4 m hlboké základy múra, kolmé na hradobný múr (obr. 3:6). Základy široké 0,65 m a dlhé 7,8 m boli z lomového kameňa spájaného vápennou štrkovitou maltou rovnakou technikou ako hradobný múr, s ktorým však neboli previazané. Nakofko v hradobnom múre tesne pri týchto hlbokých základoch boli zistené otvory (obr. 5), predpokladáme, že plnili funkciu odvádzača vôd (brvnami) z vnútorného areálu hradu smerom do priekopy a zároveň zabraňovali priesakom spodných vôd smerom k vstupnej veži.

V sonde 1/97 sa zistili ďalšie závažné skutočnosti, upresňujúce situáciu pri západnom opevnení. V severozápadnom rohu v profile boli zistené dve požiarové vrstvy. Staršia je datovaná keramikou a mincami do polovice 15. stor. a siahala po líniu palisády. Mladšia požiarová vrstva naznačuje existenciu obytného objektu väčších rozmerov, ktorý mal drevenú dlážku a kachľovú pec postavenú z reliéfnych neglazovaných kachlíc. Objekt bol pristavený ku západnému opevneniu na upravenom teréne, ktorý bol od hlinitého podlažia oddelený vrstvou drobného drveného kameňa (obr. 6). Prístavba objektu k už existujúcemu múru, keramika, kachlice a mince Mateja Korvína časovo vymedzujú výstavbu príbytku do posledných dvoch desaťročí 15. stor. Písomné pramene z roku 1482 potvrdzujú výdavky

Obr. 3. Mestský hrad, situačný plán sond III/96 a I/97 so zistenými murivami a kolovými jamami. 1 – základy hradobného múra; 2 – základy strážneho domčeka; 3 – základy schodišťa mladšej nedatovanej stavebnej etapy; 4 – základy 3,4 m hlbokého múra kolmého na hradobný múr; 5 – múr z kameňov spájaných hlinou; 6 – základy hospodárskej stavby, 18. stor.; 7 – základy objektu z obdobia po požiari 1761; 8 – kolové jamy.

Obr. 4. Mestský hrad, kolové jamy v sonde I/97. Foto: M. Mácelová.

za pec na zámku „...fur den ofen auf die Kirchen“ (mestská účtovná kniha richtára Juraja Strürzera, fasc. 915/26, s. 25), ktorú môžeme spájať buď s týmto objektom, alebo s opravami pece v starej fare. Rovnako ako fara, aj tento obytný objekt vyhorel pri požiari v roku 1500. Ďalšie dvojce vedľa seba stojace plytké základy vyhotovené rôznymi technikami z nerovnakého materiálu (lomový kameň spájaný maltou a kvádre spájané hlinou) zistené v sonde 1/97 sa viažu k mladším fázam výstavby snád' hospodárskych objektov v mestskom hrade.

Písomné pramene sa nezmiňujú o budovaní suchej priekopy, ktorá ako predpokladá I. Graus (2000b, 7) obklopovala až do konca 15. stor. celý hradný areál, alebo aspoň jeho časť. Hoci suchá priekopa bola zistená archeologickým výskumom na nádvorí barbakanu (Šimkovic–Ušiak 1999, 159), pri západnom opevnení nebola overená, čo nevyklučuje jej existenciu z vonkajšej strany drevenej palisády.

Nové doklady o výstavbe vodnej priekopy ako aj fortifikačných objektov v mestskom hrade priniesol archívny výskum mestských účtovných kníh z konca 15. stor., ktorý robil I. Graus a publikoval v štúdiu o vývoji fortifikácie Banskej Bystrice do konca 16. stor. (2000b). Z roku 1482 pochádza z tohto prameňa prvá písomná správa o prácach na výstavbe vodnej priekopy na hrade (ŠOKA BB, MBB, fasc. 915/26, s. 40–42). Viedol ich majster Ján Hannsen a spočívali v ťahaní prírodných rúr na vodu k priekope. Na jej stavbe sa podieľalo aj banícke bratstvo Božieho tela. V roku 1493 pokračovali práce na výstavbe priekopy kopaním prírodovej štôlne (Graus 2000b, 7). Pravidelné ročné čistenie zámockej priekopy poddanými sa uvádza v 12. článku žiadosti o udelenie nového mestského privilégia, ktoré poslal richtár a rada Banskej Bystrice Vladislavovi II (Matulay 1980, reg. 331). Pribeh vodnej priekopy západne od hradného areálu (obr. 7) bol zistený pri demolácii starej tržnice na Moysesovom námestí v roku 1996 (Mácelová 1997, 183).

Archeologický výskum v podbrání barbakanovej veže a na nádvorí barbakanu¹ bol zameraný na doplnenie vedomostí o stavebnom vývoji vstupu do hradného areálu. Sondáž nadväzovala na prechádzajúce výskumy vstupného komplexu do mestského hradu a západného opevnenia, prebiehala v dvoch sezónach v rokoch 1997 a 1999. Situovanie sond vychádzalo z výsledkov stavebno-historického výskumu L. Fillovej (1985), ktorý lokalizoval pôvodný vstup do hradu cez vstupnú vežu. Sondy archeologického výskumu boli zamerané na overenie existencie pôvodnej priekopy a doplnenie vedomostí o fortifikačných zariadeniach jednotlivých fáz vstupných brán. Archeologický výskum nepotvrdil predpokladaný vznik vežovej vstupnej brány v prvej polovici 14. storočia.

Zatiaľ čo doklady k najstaršiemu palisádovému opevneniu v sondách III/96 a 1/97 severne od veže boli zistené v obmedzenom rozsahu, podstatne viac vedomostí priniesli výskumy k prvej murovanej fáze opevnenia hradu. Najviac poznatkov máme o západnej strane fortifikácie a jej juhozápadnom nároží. Opevnenie tu tvorí hradba so vstupnou vežou situovanou v blízkosti juhozápadného nárožia opevnenia, na vonkajšej strane boli zistené dve priekopy (obr. 9–10). Pribeh hradby bol výskumom overený v troch miestach – nadzemné konštrukcie juhozápadného nárožia boli potvrdené stavebno-historickým výskumom, nadväzujúca časť hradby až po najstaršiu vstupnú vežu bola odkrytá v prejazde mladšej hradnej brány a ďalší úsek hradobného muriva bol zistený severne od veže. Hradba prebiehala na celom úseku priamo od ostrouhlého juhozápadného nárožia až po Farskú baštu v severozápadnom nároží. Hradobný múr o konštantnej šírke 1,45 m bol založený do ťlavého podlažia, jeho pôvodnú výšku určujú nálezy jeho odtlačku na juhovýchodnom nároží vstupného komplexu mestského hradu a pôvodný portál na odchodu hradby na 3. podlaží veže.

Súčasne s výstavbou hradby vznikla na vonkajšej strane priekopa lemujúca hradbu.² Priekopa bola zistená priečnou sondou na nádvorí barbakanu pred vstupnou vežou, kde bol preskúmaný celý jej profil. V ďalšej sonde pred mladšou bránou do hradu situovanou južne od veže bola zachytená jej vnútorná hrana. Eskarpový svah priekopy nenadväzoval bezprostredne na líce hradby, ale ponechával tu cca 1 m širokú bermu. Priekopa pred vežovou

Obr. 5. Mestský hrad, otvory v západnom hradobnom mure. Foto: M. Mácelová.

Obr. 6. Mestský hrad. Sonda 1/97, kamenná drvína na upravenom teréne ako podklad spálenej dlážky dreveného objektu z konca 15. stor. Foto: M. Mácelová.

bránou bola zahĺbená do ťlového podložia, mala hrotitý profil, ktorého dno ležalo v hĺbke 4,4 m pod úrovňou portálu pôvodného vstupu do hradu. Existenciu ďalšieho okruhu opevnenia v podobe vonkajšej priekopy s palisádou medzi oboma priekopami umožňujú predpokladať nálezy zo sond v prejazde oboch brán barbakanu. V prechode pre peších bola odkrytá časť objektu zahĺbeného do ťlového podložia, ktorý bol narušený stratigraficky mladšou jamou padacieho mosta prechodu pre peších barbakanovej veže. Smerovanie zachytenej hrany objektu, ktoré je rovnobežné s vnútornou priekopou a preskúmaná časť profilu nasvedčujú interpretácii objektu ako priekopy zrušenej v súvislosti s výstavbou barbakanu. Predpoklad existencie palisády medzi oboma priekopami vychádza zo situácie v sonde situovanej do prejazdu pre vozy prvej hradnej brány. Na podloží tu bola odkrytá rada spálených kolov okrúhleho profilu, ktoré neboli v pôvodnej polohe a ich pôvodné situovanie sa nepodarilo zistiť. Celú situáciu možno interpretovať ako pozostatok opevnenia zničeného požiarom.

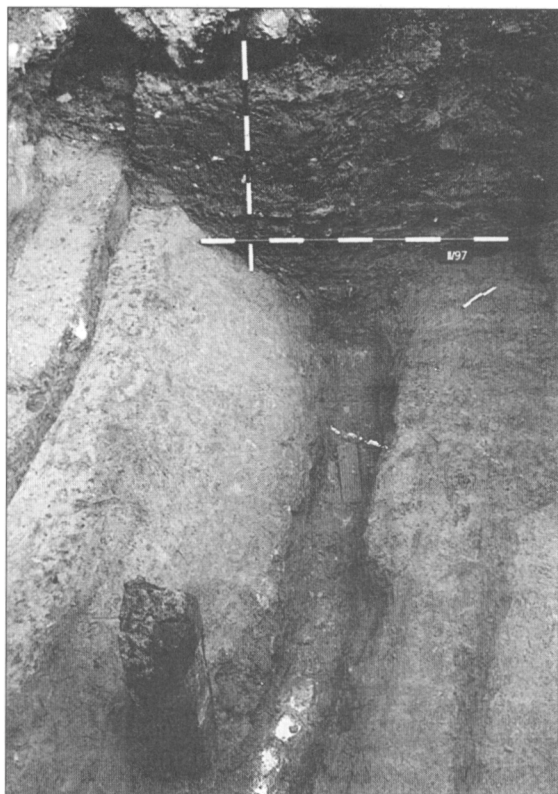
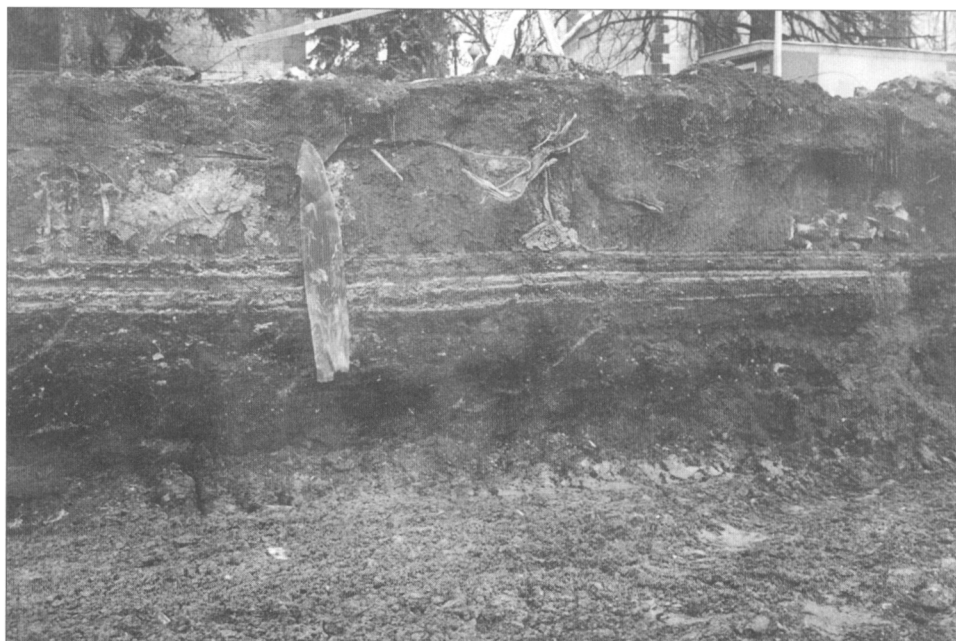
Primárnou súčasťou západnej hradby bola veža³ (dnešná zvonica), pôvodne vstupná brána do hradu. Hranolová veža s exteriérovými rozmermi 9,8×10,2 m a 2,0 m hrubými múrmi je situovaná 12 m od juhozápadného nárožia opevnenia a takmer polovicou objemu vyčnieva z hradby. Výskumom v roku 1985 sa podarilo zachytiť fragment užšieho vstupného portálu pre peších na západnej fasáde veže. Severné ostenie s nábehom stlačeného oblúka je zasadené do pravouhlej vpadliny pre padací most. Na južnej strane fasády bol potvrdený nález ostenia veľkého portálu pre vozy s kamenným odrazníkom, ostenie je zachované len v rozsahu jedného kamenného kvádra s vpadlinou, jeho čelná plocha je prekrytá mladším gotickým oporným pilierom. Portály sa zachovali v značne deštruovanej podobe, kamenné články boli pri stavebných úpravách súvisiacich s preorientovaním vstupu do mestského hradu použité ako stavebný materiál a tvoria spolu s ojedinelým kamenným bosovaným kvádom výplň pôvodných vstupných otvorov. Z dôvodov obmedzeného rozsahu sondážneho výskumu bola zo strany interiéru vstupnej veže potvrdená len zvislá cezúra korešpondujúca s ostentím portálu pre peších.

Formulovanie ďalších hypotéz o pôvodnej podobe brány umožnil odkryv pôvodných murív pod úrovňou nálezu fragmentu vstupného portálu do veže. Tu bolo sondou zistené nadzemné murivo západnej steny veže vyrastajúce z eskarpového svahu priekopy, ktoré je až po úroveň prahu vstupného portálu oproti murivu prízemnia zosilnené o 0,8 m. Tento fakt spolu s existenciou suterénu umožňuje sformulovať hypotézu o pôvodnej podobe padacieho mosta vonkajšej brány, ktorý bol pravdepodobne tzv. kolískovej konštrukcie.⁴ Hypotéza sa opiera o prítomnosť dvoch charakteristických znakov kolískových mostov.⁵ Sú to: zosilnené murivo západnej steny tvoriace predsunutý múr, ktorý chránil z exteriéru spodnú časť sklopenej konštrukcie padacieho mosta a suterén veže, ktorý je pravdepodobne výsledkom rozšírenia pôvodnej vnútornej jamy mosta na súčasnú funkciu. Definitívne overenie uvedených predpokladov vyžaduje hĺbkovú sondáž do mladších plent, ktorými sú z interiéru obmurované obvodové murivá suterénu. Dôležitým detailom v súvislosti s konštrukciou mosta je absencia otvoru pre kladku mosta na zachovanej časti vpadliny portálu. Na základe týchto faktov a tiež rekonštrukcie vstupnej brány na hrade Flint by to mohlo nasvedčovať manipulácii mosta z vnútornej strany za spodnú časť konštrukcie (Kenyon 1996, obr. 4.7 na s. 91).

V priekope most dosadal na drevenú konštrukciu osadenú v priekope, z ktorej sa zachovali spodné časti troch drevených trémov, tvoriace zrejme posledné pole dreveného mosta. Ich vzdialenosť od portálu zodpovedá zistenej výške vpadliny mosta.

Situovanie a podoba vnútorného portálu prejazdu vstupnej brány je doložené fragmentom ostenia na východnej fasáde, kde sa zachoval zvislý rad tesaných kameňov so stopami po odsekanej drážke. Z nálezu vyplýva, že vnútorná brána mala portál s drážkou pre padáciu mrežu. Poloha ostenia nasvedčuje existencii jediného vnútorného portálu v osi prejazdu, na rozdiel od dvojice vstupov na vonkajšej západnej strane.

Zásadné zmeny sledovaného objektu znamenala druhá stavebná etapa, ktorá predstavuje celý komplex zmien súvisiacich s preložením vstupu do hradu. Základnou zmenou je

Obr. 7. Banská Bystrica – Moysesovo nám. Rez priekopou západne od mestského hradu. Foto: M. Mácelová.

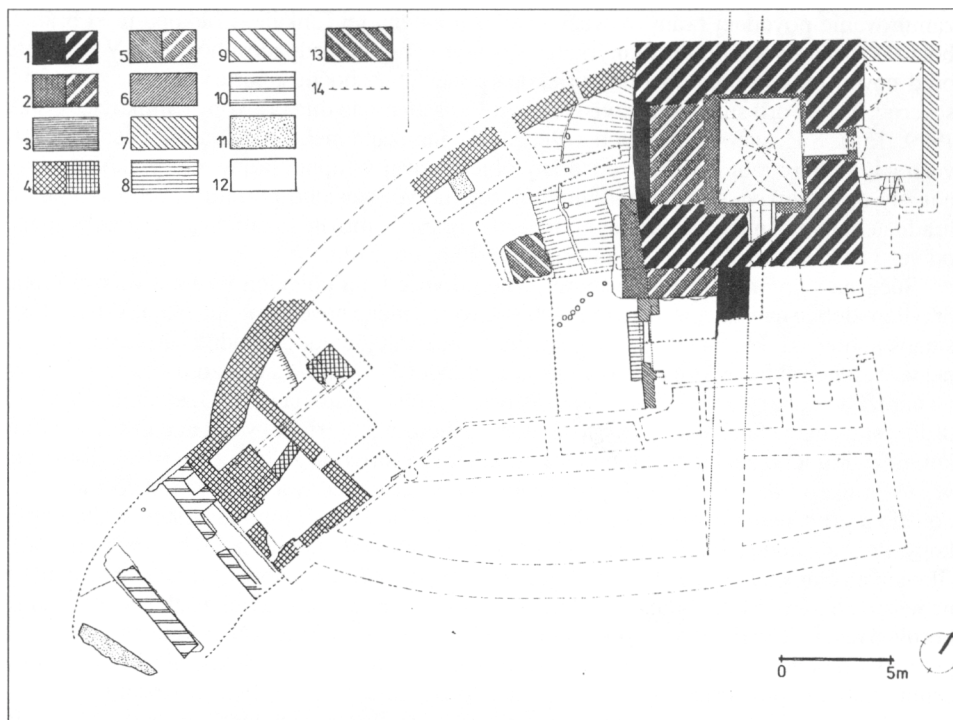
Obr. 8. Mestský hrad. Priekopa na nádvorí barbakanu pred bývalou vstupnou vežou. Foto: M. Šimkovic.

zamurovanie pôvodnej brány vo veži a celková zmena jej funkcie. Priekopa pred bránou bola zasypaná sivou hlinitou planýrkou s vysokým obsahom odpadového dreva. V priestore pred novou bránou bola pôvodná priekopa ponechaná, bočnú oporu vrstiev v zasypanej severnej časti tvoril súvislý rad zvislých kolov zasadený do dna priekopy (Šimkovic–Ušiak 1999, 158). Súčasne s prestavbou veže bol do juhozápadného nárožia opevnenia medzi vežou a hradobný múr vstavaný pozdĺžny objekt novej vstupnej brány, ktorý ako západný a južný múr využíva staršiu hradbu. Umiestnenie vonkajšieho portálu nového vstupu do hradu nebolo možné overiť priamymi nálezmi, bránu je možné lokalizovať do hradby južne od veže na základe situovania vnútorného portálu prejazdu.

Súčasne s preorientovaním vstupu južne od veže bola pôvodná vstupná vežová brána pravdepodobne nadstavaná, do okenných otvorov osadené nové kamenné okná. V súvislosti s nadstavbou vznikol masívny oporný pilier, zabezpečujúci juhozápadné nárožie nadstavenej veže. Jeho základové murivo a aj časť nadzákladového muriva s nálezom tesaného kvádra na nároží boli odkryté pod dvojicou súčasných operákových nárožia veže. Datovanie piliera do druhej stavebnej etapy je dané cezúrou medzi pilierom a murivom veže, ako aj stratigrafickou pozíciou jeho základového muriva. Základové murivo je založené do prvej zásypovej vrstvy priekopy, druhá vrstva zásypu je mladšia. Vrch základov a ich prechod do nadzákladového muriva nemá jednotnú niveletu a sleduje terén, ktorý v tomto mieste klesá do priekopy. Pre datovanie a bližšie zaradenie prestavby vstupu do hradu mohli by mať popri profilovaných článkoch okien nadstavby veže svoju výpovednú hodnotu aj kamenárske značky na tesaných nárožných článkoch piliera. Pre bližšie zaradenie značiek však absentuje širší porovnávací materiál z farského kostola. Popri zachovanom fragmente in situ zásadné nové poznatky o podobe jeho nadzemnej časti priniesol zisťovací rez priekopou. Stratigraficky druhú vrstvu výplne priekopy tvorila silná suťová vrstva, v ktorej sa nachádzali tesané nárožné kvádre a blok kompaktného muriva s jedným lícom s hladenou omietkou. Poloha bloku muriva v zásypových vrstvách a umiestnenie líca jednoznačne dokazujú jeho sekundárnu polohu, ktorá vznikla deštrukciou nadzemnej časti piliera a pádom narušeného muriva do priestoru bývalej priekopy. Pre lokalizáciu pôvodnej polohy bloku je dôležitým faktorom jeho hrúbka cca 160 cm (vzhľadom na šikmú polohu muriva nebolo možné presné zmeranie rozmeru). Výrazná hrúbka nasvedčuje, že murivo pochádza z horných partií piliera, kde bol oporný pilier previazaný s vežou. Spodná časť nadzemného muriva má totiž hrúbku len 80 cm. Uvedený nález umožňuje rekonštrukciu niektorých detailov piliera. Nárožia nadzemnej časti boli armované opracovanými kamennými blokmi, líce muriva pokrývala hladená biela omietka s pravidelnou sieťou maľovaného červeného kvádrovania. Nárožné kvádre neboli omietané, ani kryté náterom a vodorovné linky maľovaného kvádrovania na ne plynele prechádzali, pričom nekorešpondovali s ložnými škárami kvádrov. Táto kombinácia maľovaného kvádrovania a rezných kamenných armatúr nárožia je v dobovom kontexte ojedinelá.

Pre datovanie druhej stavebnej etapy – t.j. prestavby veže, premiestnenia vstupu a zasypania priekopy je možné použiť niekoľko oporných bodov. Prvým sú architektonické detaily nadstavenej časti veže – okná s lomeným záklenkom a ostentami s profilovaným viacnásobným výžľabkom a subtílnymi prútmami, ktoré sa vo vrchole pretínajú. Ich zaradenie do 80.-tych rokov 15. stor. časove súvisí s najstaršou zásypovou vrstvou priekopy, ktorá je datovaná mincami M. Korvína (Ušiak 1998, 208).

S premiestnením vstupu pravdepodobne súvisí kompletne dobudovanie objektu pri juhovýhodnom nároží. Interiér objektu sa zachoval len v silne zbarokizovanej podobe, okrem priestoru prizemia zaklenutého dvoma poliami krížovej klenby, sprístupneného z podbránia sedlovým portálom. Sondážou východnej fasády boli zistené dve výškové úrovne komunikácií. Spodná pravdepodobne vo forme pavlače, sprístupňujúcej 1. poschodie, je doložená dvoma kamennými prahmi portálov v podobe „in situ“ a lôžkami po nosných trámoch odkrytých v úrovni prahov. V úrovni 2. poschodia sú situované dva kamenné sedlové portály na ochodzu, smerujúcu k južnému úseku hradby. Južný hradobný múr dosahoval

Obr. 9. Banská Bystrica, mestský hrad, vstupná brána s barbakanom, stavebno-historická analýza podľa L. Fillovej a M. Šimkovic. Pôdorys vstupnej brány do hradu s barbakanom v úrovni archeologických sond a suterénov. Legenda: 1 – posledná tretina 15. stor., šrafované predpokladaný rozsah a datovanie murív; 2 – asi 80. roky 15. stor. šrafované predpokladaný rozsah a datovanie murív; 3 – po r. 1500; 4 – okolo r. 1510; 5–8 – renesančné úpravy po 16. stor. šrafované predpokladaný rozsah a datovanie murív; 9–10 – 18. stor.; 11 – 19. stor.; 12 – 20. stor.; 13 – murivo 2. stavebnej etapy v sekundárnej polohe; 14 – sondy archeologického výskumu r. 1997, 1999. Kresba: M. Šimkovic.

v úrovni pochôdznej plochy ochodze cca 10,5 m od dnešnej nivelety terénu. V úrovni portálov sa v takmer intaktnej podobe zachovali lôžka o veľkosti 17×27×28 cm, ktoré sa striedali v odstupe 130–170 cm (Fillová 1988, 280).

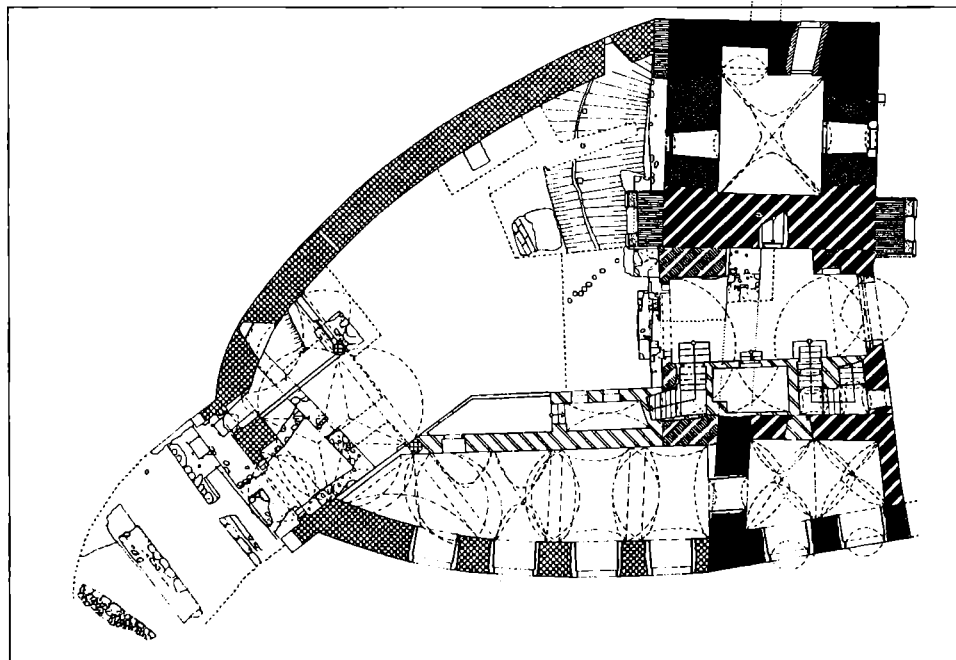
Dokladom vzájomného prepojenia medzi objektami na západnej strane hradu je pravouhlý kamenný portál bez profilácie, osadený z interiérovej strany v úrovni 3. nadzemného podlažia veže.

Ďalšou významnou udalosťou, ktorá mala zásadný význam pre stavebný vývoj hradu bol požiar z 10. apríla 1500, ktorý zničil mesto Banská Bystrica a značné škody spôsobil aj v mestskom hrade. Práve s uvedeným požiarom je možné spojiť zánik nadzemných častí juhozápadného oporného piliera veže. Poukazujú na to jednoznačné stopy požiaru na murive a tenká spálená vrstvička pod spadnutým blokom muriva. Následkom požiaru sa murivo piliera zrútilo (alebo bolo zbúrané) do priestoru bývalej priekopy, na čo poukazujú rozsypané nárožné kvádre a zaseknutie odtrhnutého bloku muriva do slového podlažia. Vtedy do zásypu priekopy pribudla nová vrstva, tvorená suťou z deštruovaného muriva. Zničený pilier bol nahradený subtílnjšou konštrukciou nových pilierov, ktoré boli postavené na juhozápadnom, severozápadnom a juhovýchodnom nároží veže.

Završením stavebného vývoja opevnenia vstupu do hradu je výstavba barbakanu pred vstupnou bránou. Barbakan má mierne nepravidelný polepsový pôdorys a tvorila ho obvodová hradba so vstupnou vežou v juhozápadnom oblúku. Natočením veže vzniklo tupouhlé zalomenie osi vstupnej komunikácie do hradu. Hradba barbakanu sa pripája na cezúru k juhozápadnému nárožiu hradného opevnenia a k opornému pilieru na severozápadnom nároží veže. V týchto miestach bol kontakt hradby a veže preskúmaný aj archeologicky,

základové murivo hradby bolo založené do zásypu vnútornej obvodovej priekopy. Vybudo-
vanie barbakanu vysunutého z líca pôvodnej fortifikácie si vyžiadalo úpravu priebehu ob-
vodovej priekopy opevnenia. Vonkajšia priekopa bola pravdepodobne v súvislosti
s výstavbou barbakanu čiastočne zasypaná a do nej bola založená nová vstupná brána. Tou-
to úpravou sa priebeh priekop zmenil, pravdepodobne ostala len jedna, kopírujúca nový
tvar opevnenia. Tento predpoklad potvrdzuje pôdorys hradného opevnenia z obdobia me-
dzi rokmi 1606–1608 (Graus 2000a, obr. 5–7).

Nový vstup do hradu viedol cez dvojicu portálov v prízemí vstupnej veže barbakanu. Hlav-
ný aj bočný prejazd mali portál s lomeným záklenkom a rovnako vysokou vpadlinou
pre padací most. V prejazde za portálmi bola zistená spoločná vnútorná jama pre oba mos-
ty lichobežníkového tvaru, ktorá bola druhotne rozdelená pričkou na dve samostatné časti. Vonkajšie murivo oboch brán pod úrovňou osi padacieho mosta tvorilo vysunuté murivo so
šikmým vonkajším lícom a nikou pre spodnú časť padacieho mosta. Uvedené znaky umož-
ňujú oba padacie mosty identifikovať ako kolískové. Podstatné poznatky priniesol výskum
vnútorných jám oboch mostov. Ich vnútorné obmurovanie je k obvodovej hradbe priložené
na cezúru, ale všetky detaily poukazujú na to, že ide o postupnú realizáciu jednotného
zámeru.⁶ Hornú časť vnútornej jamy hlavného vstupu vyplňal jednotný novoveký zásyp,
pod ním bolo zistené jemné hlinité a piesčité súvrstvie, ktoré je možné interpretovať ako
postupne usadené sedimenty z vodnej priekopy. V tej istej nivelete bola aj vyplavená malta
z ložných škár muriva a v nich boli usadené spomínané jemnozrnné sedimenty. Uvedené
nálezové situácie sú dokladom toho, že vo vnútornej jame (a asi aj v príľahlej vonkajšej
priekope) bola napustená voda a niveleta vyplavených ložných mált označuje výšku vod-
nej hladiny vo vnútornej jame. Táto interpretácia predpokladá prepojenie vnútornej jamy
padacieho mosta s priekopy otvorom, ktorým by cirkulovala voda, čo nebolo možné overiť

Obr. 10. Banská Bystrica, mestský hrad, vstupná brána s barbakanom, stavebno-historická analýza podľa L. Fillovej a M. Šimkovic. Pôdorys vstupnej brány do hradu s barbakanom v úrovni prízemja. Legenda: 1 – posledná tretina 15. stor., šrafované predpokladaný rozsah a datovanie murív; 2 – asi 80.- roky 15. stor. šrafované predpokladaný rozsah a datovanie murív; 3 – po r. 1500; 4 – okolo r. 1510; 5–8 – renesančné úpravy po 16. stor., šrafované predpokladaný rozsah a datovanie murív; 9–10 – 18. stor.; 11 – 19. stor.; 12 – 20. stor.; 13 – murivo 2. stavebnej etapy v sekundárnej polohe; 14 – sondy archeologického výskumu r. 1997, 1999. Kresba: M. Šimkovic.

(podobne ako niveletu dna jamy padacieho mosta) vzhľadom na vysokú hladinu spodnej vody. Uvedené poznatky umožňujú interpretáciu nízkeho deliaceho múrika vsunutého do vnútornej jamy mostov. V jame bočného vstupu absentujú stopy po vodnej hladine, z toho je možné usudzovať, že uvedený múrik oddeľoval suchú časť jamy. Potvrďuje to aj výška koruny múrika, ktorá siaha tesne nad zistenú niveletu vodnej hladiny v jame hlavného vstupu.

Zatiaľ čo barbakan z exteriérovej strany mal fortifikačný charakter s dvojicou vstupov-portálom pre peších a portálom pre vozy, chráneným v čase nebezpečenstva zdvihnutými padacími mostami, interiér si zasluhuje pozornosť svojím architektonickým riešením (Fillová 1985). Barbakanová veža bola postavená na pôdoryse nepravidelného lichobežníkového tvaru s najdlhšou stranou orientovanou do nádvorja. Prízemie barbakanovej veže tvorila skeletová konštrukcia zo strany nádvorja s dvoma 8-bokými piliermi, na ktoré dosadali masívne kamenné oblúky klinového profilu, po obvode zasekávajúce sa do hradobného múru. Ďalšie kamenné oblúky opticky rozčleňovali priestor podbránia barbakanovej veže a oddeľovali jednotlivé klenebné polia nad prechodom pre peších, prechodom pre vozy a juhovýchodnou časťou príziemia. Zatiaľ čo krajné časti podbránia mali nepravidelné klenutia, prejazd pre vozy bol zaklenutý hviezdicovou klenbou. Na poschodí nad prechodom pre vozy bola situovaná murovaná strážnica, presvetlená dvoma oknami s neskorogotickými ostentiami s výrazným 1/4-kruhovým vyžľabením, orientovanými do mesta. Nad oknami bol sondážou odkrytý malý vetrák. Prifahlé priestory po stranách murovanej strážnice boli zo strany nádvorja uzavreté drevenou konštrukciou. V prechode pre peších sa zachovala v obvodovom múre kľúčová strieľňa, na poschodí bola v obvodovom múre odkrytá nika po strielni, z exteriérovej strany deštruovanej, z vnútornej strany s mladšou úpravou zošíkmených špalet a segmentového záklenku. Fortifikačnú funkciu zabezpečoval aj smolný nos na juhozápadnej strane priestoru s vyústením na hlavnej fasáde, ako aj smolný nos v úrovni podkrovia so strieľňovými otvormi.

Významnejšie nálezy fortifikačných detailov boli sondážnym výskumom zistené aj v priestore situovanom juhovýchodne od strážnice a v nadväzujúcej hradbe. Na južné nárožie barbakanovej veže nadväzoval hradobný múr, ktorý ju spájal s juhozápadným nárožím hradu, zároveň tvoril južnú obvodovú stenu priestoru pri strážnici. Komunikačné prepojenie poschodia barbakanovej veže s vyššie situovaným vstupným komplexom zabezpečovala ochodza, smerujúca k pravouhlému vstupnému portálu do priestoru poschodia nad horným podbráním. Hradobný múr bol ukončený cimburím, ktoré vytvárali široké zuby (240×190 cm) a úzke preluky (50×190 cm, 60×180 cm) s parapetmi zošíkmenými do exteriérovej strany. V osi zubov boli situované úzke štrbinové strielne (15×80 cm), z exteriérovej strany je pod štrbinovou strieľňou viditeľná drevená doska. Hradobný múr dosahoval výšku 9 m od prahu vstupného portálu až po korunu cimburia, na severozápadnej strane bol hradobný múr v 19. storočí znížený. Rovnakú podobu ukončenia dokumentuje fragmentárne zachované cimburie medzi oknami poschodia neskorobarokového krídla pristavaného z vnútornej strany k hradbám barbakanu. Zámurovky preluky poukazujú zároveň na 2 ďalšie stavebné vývinové fázy, ktoré dokumentujú ešte fortifikačný charakter muriva – staršiu s domurovkou zošíkmeného parapetu vo výške cca 20 cm a súčasne so zúžením preluky na šírku 40 cm a mladšiu úpravu so zámurovkou takmer do výšky zubov cimburia. Posledná úprava s vyrovnaním a nadstavbou koruny muriva už predstavuje zánikovú fázu hradobného múru ako fortifikačného objektu. Za preluku môžeme považovať aj nález rovnako širokého otvoru pri južnom nároží strážnice pravdepodobne s vloženým mladším prekladom. Jedinou existujúcou analógiou ukončenia hradobných múrov mestského hradu cimburím je úsek medzi Farskou a Baníckou baštou, zachovaný po mladších úpravách ako štítový múr strechy objektu fary.

Poslednou čiastkovou úpravou opevneného vstupu do hradu je prestavba vonkajšieho portálu hradnej brány pri veži. Prestavba spočívala v zbúraní hradby s bránou a posunutí brány do novo vybudovaného rizalitu vysunutého pred hradbu. Do vstupu bola zrejme osadená pôvodná neskorogotická brána – naznačuje to lomený záklenok brány a len čiast-

točné armovanie vpadliny pre padací most.⁷ Novovytvorená brána mala podobne ako všetky ostatné kolískový padací most, ktorého vnútorná jama je vymedzená bočnými stenami rizalitu a pôvodnou gotickou hradbou na zadnej strane. Jedinou oporou pre datovanie prestavby brány je sekundárne použitý neskorogotický článok s osadzovacími značkami na ložnej ploche, čo umožňuje bránu rámcovo zaradiť do renesancie, azda do 2. polovice 16. stor.

Veľký požiar mesta v roku 1761 vážne poškodil hradný komplex. Rozsiahle popožiarové úpravy z konca 18. storočia prezentujú už obdobie zániku fortifikačného významu objektu a následne zmenu jeho funkcie. Napriek tomu, že bola postupne zasypávaná vodná priekopa, ešte pred rokom 1780 bola do barbakanu postavená kamenná cesta s klenutým premostením, jej fragmenty boli odkryté archeologickým výskumom (Mácelová, 1996). Základy mosta boli založené do dna bývalej priekopy, na murovaných základoch z lomového kameňa sa zachovali pätky klenutia z opracovaných kamenných blokov. Horná časť klenutia bola deštruovaná, rovnako aj severozápadná strana cesty (Fillová 1996, 1997). V roku 1808 bol k juhovýchodnému úseku hradieb na nádvorí pristavaný sklad soli. Zo strany mestského interiéru boli postupne asanované hradby mestskej akropoly. V 40. rokoch 19. storočia bol západne od mestského hradu na mieste zasypanej vodnej priekopy založený park, zo strany mesta ohraničený stromovou alejou. Puristické úpravy realizované koncom 19. storočia Stornom zavřšili zánik fortifikačného charakteru vstupného komplexu prebúraním veľkých gotizujúcich otvorov na prízemí južnej hradby barbakanu. Postupnú premenu fortifikačného výrazu mestskej akropoly zavřšili urbanistické zásahy v 20. storočí. Severovýchodne od Mühlsteinovej bašty bola v 30. rokoch postavená škola, na západnej strane od hradu na prelome 30. a 40. rokov promenádu nahradila funkcionalistická budova tržnice. Zarovnanie terénu bývalej priekopy do úrovne pochôdznej strechy tržnice potlačilo dominantné pôsobenie hradného komplexu, pôvodne vyčleneného z mestského urbanizmu. Posledným vážnym zásahom, ktorý narušil celistvosť mestského hradu, bolo asanovanie Mühlsteinovej bašty v roku 1947 s následnou výstavbou budovy pošty.

3. Záver

Archeologické a stavebno-historické výskumy realizované v 80-tych a 90-tych rokoch umožnili rozšírenie vedomostí o vývoji opevnenia mestského hradu v Banskej Bystrici. Poznanie vývoja jednotlivých častí opevnenia nie je bohužiaľ rovnomerné. Najlepšie preskúmanou časťou je južný úsek západnej hradby, kde je situovaný vstup do hradu. Prieskumom bola zistená hĺbka základov južného úseku hradobného múru medzi vstupným komplexom a praetorium, ktoré boli pomerne plytko založené (1,6 m pod súčasným povrchom). Na základe týchto poznatkov je možné na záver zostaviť stručnú sumarizáciu súčasných vedomostí o počiatkoch a etapovom vývoji hradného opevnenia.

Za najstaršiu zistenú stopu fortifikácie mestského hradu je možné považovať rad koloých jám zistený na západnej strane, pravdepodobne ide o zvyšok palisádového opevnenia, ktoré slúžilo až do počiatkov budovania murovaných hradieb so vstupnou vežou v 70.–80. rokoch 15. stor. Na západnej strane pred vstupnou vežou bola hradba lemovaná pravdepodobne dvojitou priekopou s palisádou. Otázny ostáva rozsah pôvodného murovaného opevnenia, súvislosť ostatných úsekov fortifikácie s touto stavebnou etapou nebola skúmaná. S veľkou pravdepodobnosťou môžeme do tejto etapy zaradiť aj severný úsek opevnenia s trojicou bášť. Na jeho vznik niekedy v priebehu poslednej tretiny 15. stor. poukazuje niekoľko detailov – predovšetkým sú to gotické detaily na Pisárskej (okienka so kosenými hranami) a Baníckej bašte (sedlový portál), ako aj sekundárne pristavenie neskorogotických objektov kostola Sv. Kríža a tzv. Matejovho domu k už existujúcej fortifikácii. Za terminus ante quem pre severné opevnenie je možné považovať písomnú zmienku z roku 1479 (Sura 1980, 27). Povrchovým prieskumom prístupných častí nie je možné zistiť stopy svedčiace o etapovitom náraste severného opevnenia.

Problematickou stránkou je predovšetkým nepreskúmaný východný úsek opevnenia, kde významným príspevkom k jeho poznaniu je nová interpretácia písomných správ

k opevneniu a lokalizácia ďalšej, doteraz neznámej bašty publikovaný I. Grausom (2000a). Tzv. Ondrejova bašta je na plánoch zaznačená ako objekt štvorcového pôdorysu (asi veža), situovaný mimo okruhu hlavnej fortifikácie. Bašta podľa plánu z obdobia medzi rokmi 1606–1609 bola na východnej strane súčasťou parkánu obiehajúceho po kontreskarpovej strane hradnej priekopy (Graus 2000a, 125, 129). Predpoklad o jej pôvodnej funkcii ako súčasti pôvodného opevnenia z 15. stor. (Graus 2000a, 125, 129) ostáva len v rovine hypotéz, nakoľko by to predpokladalo zásadnú prestavbu fortifikácie a zmenu celkového rozsahu opevnenia. V súčasnosti je možné konštatovať, že bašta nebola integrálnou súčasťou hradného opevnenia v podobe, do ktorej sa sformovalo do konca 16. stor. (viď plán z r. 1606–1609) a bola do neho zrejme len dodatočne zapojená. Samotný tvar historickými plánmi doloženého objektu nepostačuje k úvahám o jeho datovaní a funkcii, nové poznatky k problému nepriniesol ani zisťovací archeologický výskum objektu v roku 2001.

Ďalšie úpravy fortifikácie je možné sledovať opäť v skúmanom priestore pri vstupe do hradu, zásadnú úpravu predstavuje presun vstupu z hradnej veže do novovzniknutej brány južne od veže, prestavba veže na zvonicu a čiastočné zasypanie priekopy v priestore pred bývalým vstupom. Podnetom pre ďalšiu stavebnú činnosť na hrade bol ničivý požiar v roku 1500, ktorý zničil časť objektov vo vnútornom hrade. Do roku 1512 vznikol barbakan vstupnej brány, ktorý zavŕšil dispozičný vývoj opevnenia vstupu do hradu.

Poznámky

- 1 Vedúcim archeologického výskumu zameraného na materiálnu kultúru a stratigrafie bol P. Ušiak, stavebno-historický výskum odkrytých murív realizoval M. Šimkovic.
- 2 Predpoklad súčasnej výstavby hradby a priekopy vychádza z niekoľkých nálezových situácií. Prvou je stratigrafická situácia zásypu priekopy, ktorej najstaršia zásypová vrstva je datovaná mincami do konca 15. stor. a druhá vrstva pravdepodobne súvisí s požiarom v roku 1500. Ďalším argumentom je murivo severného múru barbakanu, ktoré je zakladané do zasypanej priekopy.
- 3 Vzťah veže a hradby bol skúmaný sondami na severnej aj južnej strane, v mieste kontaktu s hradobným múrom. Obe sondy potvrdili previazanie murív hradby a veže.
- 4 Termín je prebratý z českej terminológie (viď Durdík 1996, s. 138).
- 5 Na základe ďalších príkladov skúmaných brán s kolískovými konštrukciami padacích mostov je možné ako charakteristický znak tohto určiť nasledovné detaily: vnútorná jama za bránou, otvor resp. nika pod úrovňou osi padacieho mosta a spravidla aj tenký čelný múr vysunutý do priekopy siahajúci do výšky osi padacieho mosta, ktorý chráni spodnú časť konštrukcie mosta z exteriéru. Tieto znaky boli definované v spolupráci s I. Staníkom na základe výskumov brán s padacími mostami v nasledovných lokalitách: Banská Štiavnica, Starý zámok – brána vo východnej veži a juhovýchodná brána (výskum M. Šimkovic, r. 1999–2001), hrad Branč – brána dolného hradu a vstupná brána do stredného hradu (výskum M. Šimkovic–E. Hrašková, r. 2001), hrad Devín – tzv. severná a západná brána (výskum I. Staník, r. 2000–2001).
- 6 Dokazuje to jednotný stavebný materiál, zhodné pojivo a predovšetkým fakt, že ostatné detaily kolískovo-voze mosta (vysunutá nika pre spodnú časť mosta spolu s otvorom pod bránou) sú pôvodnou hradbou s bránou.
- 7 Stavebno-historický výskum rizalitu bol realizovaný len v spodných častiach murív v rozsahu archeologických sond, nadzemné murivá spolu s portálom, ktorý je do nich osadený, skúmané neboli.

Literatúra

- AVENARIUS, A., 1975: Banská Bystrica – hrad. Historický výskum. Rkp. v archíve PÚ Bratislava.
- BOVAN, M., 1998: Nálezy mincí z mestského hradu v Banskej Bystrici. In: AVANS v r. 1996, Nitra, s. 36–39.
- DURDÍK, T., 1996: Encyklopedie českých hradu, Praha.
- FILIP, A., 1938: O banskobystrických cirkevných a svetských staviteľských pamiatkach. Rkp. v archíve Pamiatkového ústavu, stredisko Banská Bystrica.
- FILLOVÁ, L., 1985: MPR Banská Bystrica. Mestský hrad – vstupná časť s barbakanom. Umelecko-historický a architektonický sondážny výskum. Rkp. v archíve Pamiatkového ústavu, regionálne stredisko Banská Bystrica.
- FILLOVÁ, L., 1988: Výsledky pamiatkového výskumu vstupnej časti s barbakanom hradného areálu v Banskej Bystrici. In: AH 13, Brno, s. 275–283.
- FILLOVÁ, L., 1996: MPR Banská Bystrica. Mestský hrad – vstupná časť s barbakanom. Umelecko-histo-

- rické a architektonické vyhodnotenie architektúry odkrytej archeologickým výskumom. Rkp. v archíve Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici.
- FILLOVÁ, L., 1997: MPR Banská Bystrica. Mestský hrad – vstupná časť s barbakanom. Vyhodnotenie architektúry odkrytej archeologickým výskumom. Rkp. v archíve Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici.
- GRAUS, I., 1990: Z minulosti a prítomnosti stredovekej mestskej fortifikácie Banskej Bystrice. In: *Stredné Slovensko* 9, Martin, s. 173–195.
- GRAUS, I., 2000a: K lokalizácii neznámej (piatej) bašty v banskobystrickom hradnom areáli. In: *AH* 25, Brno, s. 119–136.
- GRAUS, I., 2000b: Vývoj fortifikácie Banskej Bystrice do konca 16. storočia v podmienkach špecifík pasívnej obrany stredoslovenských banských miest. In: *Vojenská história* 1, Bratislava, s. 3–21.
- KENYON, J. R., 1996: *Medieval fortification*. London–New York.
- KODOŇOVÁ, M.–VALLAŠEK, A., 1985: Komplexný výskum Slovenského kostola v Banskej Bystrici. In: *Študijné zvesti AÚ SAV*, 21, Nitra, s. 265–278.
- MÁCELOVÁ, M., 1997: Archeologický výskum Mestského hradu v Banskej Bystrici. In: *AH* 22, Brno, s. 181–190.
- MÁCELOVÁ, M., 1999: Výsledky výskumu Mestského hradu v Banskej Bystrici. In: *AVANS* v r. 1997, Nitra, s. 111–113.
- MÁCELOVÁ, M., 2000: K lokalizácii karnera sv. Michala v Banskej Bystrici. In: *AH* 25, Brno, s. 253–256.
- MATULAY, C., 1980: *Mesto Banská Bystrica. Katalóg administratívnych a súdnych písomností (1020) 1255–1536*. Bratislava.
- MENCL, V., 1937: *Stredoveká architektúra na Slovensku*. Praha.
- RATKOŠ, P., 1964: K topografii Banskej Bystrice v čase baníckeho povstania (v rokoch 1525–1526). In: *Historické štúdie IX*, Bratislava, s. 103–119.
- SKLADANÝ, M., 1976: Zápas o banskobystrickú meď v polovici 15. storočia. In: *Zborník FFUK Historica XXVII*, Bratislava, s.190.
- SURA, M., 1980: *Banská Bystrica*. Martin.
- ŠIMKOVIC, M.–UŠIAK, P., 1999: Archeologický výskum barbakanu mestského hradu v Banskej Bystrici. In: *AVANS* v r. 1997, Nitra, 158–159.
- UŠIAK, P., 1998: Archeologický výskum barbakanu mestského hradu v Banskej Bystrici. In: *Acta Universitatis Matthiae Belii. Zborník Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela, sekcia spoločenskovedná, č. 2*. Banská Bystrica, s. 202–209.
- VALLAŠEK, A., 1985: Výskum interiéru farského kostola v Banskej Bystrici. In: *AVANS* v r. 1984, Nitra, s. 242–244.

Zusammenfassung

Befestigung der Stadtburg in Banská Bystrica im 15. und am Anfang des 16. Jhs.

Der Beitrag geht von den Ergebnissen der archäologischen und baugeschichtlichen Forschungen aus, die im Areal der Stadtburg in Banská Bystrica in den 80-er bis 90-er Jahren des 20. Jhs. verliefen. Diese Forschungen brachten die elementaren Erkenntnisse von der Entwicklung der Burgbefestigung. Am besten wurde der Westteil der Befestigung und vor allem der Eingang in die Burg mit der Barbakane erforscht.

Die älteste Befestigung der Stadtburg bildete eine hölzerne Palisade, die nördlich vom Turm 1,1 m östlich von der Umfangsmauer in der Tiefe 1,5–1,7 festgestellt wurde. Es gibt die schriftlichen Nachrichten vom Vorhandensein dieser Palisade aus dem J. 1465 und auch von ihrer Reparaturen aus dem J. 1490. Die hölzerne Palisade umringte wahrscheinlich einen trockenen Graben, die im Hofraum der Barbakane ermittelt wurde. Die hölzernen Palisaden wurden allmählich mit steinernen Mauern ersetzt, wahrscheinlich im Zusammenhang mit dem Aufbau der steinernen Bollwerke, die mit ihnen verbunden wurden. Die Forschung beglaubigte die Verbindung der westlichen Mauer mit dem ehemaligen Turmtor, womit auch ihre Datierung ins letzte Viertel des 15. Jhs. bestätigt wurde. Die materielle Kultur (vor allem die Münzen in den Brandschichten) zeugen von Herrichtungen des Terrains an der Westbefestigung in den 80-er Jahren des 15. Jhs. und folgend vom Aufbau eines Wohnobjekts mit dem hölzernen Fußboden und mit einem Kachelofen ca. im J. 1482 nördlich vom Eingangsturm. Das Objekt ist bei dem Feuer im J. 1500 verbrannt.

Im Westteil der Burg stellt die älteste Mauerwerketape die Umfangsmauer mit dem turmartigen Eingangstor dar, deren Bau man im Einklang mit schriftlichen Quellen in die 70–80-er Jahre des 15. Jhs. datieren kann. Die Befestigungen ergänzte wahrscheinlich ein Graben und eine Palisade, die untersuchten Turmteile ermöglichen den ursprünglichen Eingang mit der Fallbrücke mit der Wippenkonstruktion zu lokalisieren. Ins Burgareal ging man zu Fuß durch ein engeres und mit Wagen durch ein breiteres Portal ein, an der Interieurseite befand sich ein breites Portal mit dem Fallgitter.

Die zweite Bauetape bedeutete eine wesentliche Umgestaltung des Eingangs. Auf Grund der archäologischen und baugeschichtlichen Forschungen wird sie ans Ende des 15. Jhs. datiert. Der

ursprüngliche Eingang in den Turm wurde vermauert und in die Umfassungsmauer südlich vom Turm verschoben, hier entstand ein neues Tor. Der Graben vor dem ursprünglichen Eingang ist eingegangen und der Turm wurde zu einem Glockenturm umgebaut. Mit Rücksicht auf seine wesentliche Erhöhung entstand an seiner Südwestecke ein massiver Stützpfiler. Dieser Pfeiler ist beim Feuer im J. 1500 eingegangen, ein Teil seines Mauerwerks wurde in einer sekundären Lage in der Grabenfüllung gefunden.

Eine wichtige Ergänzung der Befestigung war im J. 1512 der Bau einer Barbakane – eines vorgeschobenen Teils der Befestigung vor dem Eingangstor und -Turm. Die archäologische Forschung entdeckte im Raum unter dem Tor die inneren Gruben von Wippenbrücken. In die Burg ging man über die Fallbrücke und durch den Barbakaneturm mit dem Portal für Fußgänger und für Wagen ein, in den Hofraum öffnete sich das Erdgeschoß des Barbakaneturms mit drei Arkadenbögen. Im Stockwerk befand sich eine gemauerte Wachstube, Räume, die an den Seiten mit einer hölzernen Konstruktion verschlossen wurden. Aus dem Barbakaneturm führte zum oberen Eingangstor ein Umgang an der südlichen Umfassungsmauer.

Die jüngste Baumgestaltung der Fortifikation vom Eingangstor stellt die Herrichtung seines Außenportals dar – die Verschiebung in den neugebildeten Risalit. In ihm entstand ein neues Tor mit einer weiteren Brücke mit der Wippenkonstruktion. Auf Grund des Fundes eines sekundär verwendeten spätgotischen Elements datiert man diesen Umbau ca. ins 16. Jh.

Mit den Bauherrrichtungen nach dem großen Brand der Stadt im J. 1761 verlor allmählich der Eingangskomplex seinen fortifikatorischen Charakter – der Graben wurde zugeschüttet, der südliche und der westliche Teil der Stadtbefestigung assaniert, der Fortifikationscharakter von Barbakanemauern im gotizistischen Stil geändert. Im 20. Jh. störte die Kompaktheit der Burg und ihre dominante Wirkung der Bau von einigen Objekten (an der Westseite des Areals die Markthalle und an der Ostseite die Schule), im Jahre 1947 die Assanierung **der Mühlstein-Bastion** und folgend der Aufbau der Post. Die Stadtburg wurde zu einem organischen Bestandteil der Stadt.

Abbildungen:

1. Stadtburg in Banská Bystrica. 1 – Pfarrkirche der Mariä Himmelfahrt; 2 – Kirche des Hl. Kreuzes; 3 – Mathias-Haus; 4 – Praetorium, gebaut nach dem Jahre 1501; 5 – Barbakane; 6 – Turm mit den Eingangsobjekten; 7 – Wachhaus; 8 – „Farská bašta“ (Pfarrbastion); 9–10 – „Pisárska bašta“ (Schreiberbastion); 11 – „Mühlsteinova bašta“ (Mühlstein-Bastion) – assaniert im Jahre 1947; 12 – Pfarrhof außer Burgareal. Zeichnung: L. Fillová.
2. Stadtburg, die zur Innenseite der Umfassungsmauer sekundär angeschlossenen Fundamente vom Wachhaus. Foto: M. Mácelová.
3. Stadtburg – Situation, Sonden III/96 und I/97 mit festgestellten Mauerwerken und Pfostengruben. 1 – Fundamente der Umfassungsmauer; 2 – Fundamente vom Wachhaus; 3 – Fundamente einer Treppe aus einer jüngeren nicht datierten Bauetappe; 4 – Fundamente einer 3,4 m tiefen Mauer winkelrecht zur Umfassungsmauer; 5 – Mauer aus den mit dem Ton verbundenen Steinen; 6 – Fundamente von einem wirtschaftlichen Bau, 18. Jh.; 7 – Fundamente eines Objekts aus der Zeit nach dem Brand 1761; 8 – Pfostengurben.
4. Stadtburg, Pfostengurben in der Sonde I/97. Foto: M. Mácelová.
5. Stadtburg, Öffnungen in der westlichen Umfassungsmauer. Foto: M. Mácelová.
6. Stadtburg. Sonde I/97, Steinschrot auf dem herrgerichteten Terrain als Grund vom verbrannten Fußboden des hölzernen Objekts aus dem Ende des 15. Jhs. Foto: M. Mácelová.
7. Banská Bystrica – Moyses-Platz. Schnitt durch den Graben westlich von der Stadtburg. Foto: M. Mácelová.
8. Stadtburg. Graben im Hofraum der Barbakane vor dem ehemaligen Eingangsturm. Foto: M. Šimkovic.
9. Banská Bystrica, Stadtburg, Eingangstor mit der Barbakane, baugeschichtliche Analyse nach L. Fillová und M. Šimkovic. Grundriß des Eingangstors in die Burg mit der Barbakane im Niveau der archäologischen Sonden und Souterrains. Legende: 1 – das letzte Drittel des 15. Jhs., schraffiert der vorausgesetzte Umfang und die Datierung der Mauerwerke; 2 – ca. 80-er Jahre des 15. Jhs., schraffiert der vorausgesetzte Umfang und die Datierung der Mauerwerke; 3 – nach dem J. 1500; 4 – um J. 1500; 5–8 – Renaissanceherrichtungen nach dem 16. Jh., schraffiert der vorausgesetzte Umfang und die Datierung der Mauerwerke; 9–10 – 18. Jh.; 11 – 19. Jh.; 12 – 20. Jh.; 13 – Mauerwerk der 2. Bauetappe in der sekundären Lage; 14 – Sonden der archäologischen Forschung J. 1997, 1999. Zeichnung: M. Šimkovic.
10. Banská Bystrica, Stadtburg, Eingangstor mit der Barbakane, baugeschichtliche Analyse nach L. Fillová und M. Šimkovic. Grundriß des Eingangstors in die Burg mit der Barbakane im Erdgeschoßniveau. Legende: 1 – das letzte Drittel des 15. Jhs., schraffiert der vorausgesetzte Umfang und die Datierung der Mauerwerke; 2 – ca. 80-er Jahre des 15. Jhs., schraffiert der vorausgesetzte Umfang und die Datierung der Mauerwerke; 3 – nach dem J. 1500; 4 – um J. 1500; 5–8 – Renaissanceherrichtungen nach dem 16. Jh., schraffiert der vorausgesetzte Umfang und die Datierung der Mauerwerke; 9–10 – 18. Jh.; 11 – 19. Jh.; 12 – 20. Jh.; 13 – Mauerwerk der 2. Bauetappe in der sekundären Lage; 14 – Sonden der archäologischen Forschung J. 1997, 1999. Zeichnung M. Šimkovic.

